

SENIORI V KRIZÍCH A OTÁZKA VĚKOVÉ PŘÁTELSKOSTI SLOŽEK INTEGROVANÝCH ZÁCHRANNÝCH SYSTÉMŮ

OLDER PERSONS IN EMERGENCIES, DISASTER AND OTHER TYPES OF CRISIS AND THE AGE-FRIENDLINESS OF INTEGRATED RESCUE SYSTEMS

Světlana NEDVĚDOVÁ, Lucie VIDOVIČOVÁ

Katedra sociologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

✉ 483799@mail.muni.cz

Abstrakt

Ve světových populacích včetně té české dochází k bezprecedentnímu nárůstu počtu osob ve vyšším věku. Tento nárůst se projevuje i ve zvýšení podílu starších osob mezi klienty složek Integrovaného záchranného systému (IZS), jejichž působením jsou individuální krize (úrazy, domácí násilí, pohřešované osoby) a krize středního i velkého rozsahu, spojené (nejen) s klimatickými změnami (např. tornáda, záplavy, pandemie apod.). Ze zahraničních studií vyplývá, že krize postihují seniory a seniorky obzvláště tíživě. Zatímco fyzicky a kognitivně zdravý senior s aktivní sociální sítí je během krizí vystaven rizikům obdobně jako zbytek populace, křehký, sociálně izolovaný a na domov vázaný senior či seniorka se stává extrémně zranitelným/zranitelnou. Záchranným složkám v České republice však chybí jednotná metodika, pomocí níž by došlo k zajištění, posílení a někdy i samotnému zavedení principů věkové přátelskosti poskytovaných služeb a intervencí v období krizí.

Náš příspěvek si klade za cíl na tento problém začít upozorňovat pojmenováním hlavních oblastí tzv. *age-friendly* přístupu. Ptáme se tedy, v jakých oblastech je možné se nechat inspirovat zahraniční praxí. Konkrétně v příspěvku představujeme dva manuály ze zemí, které se s krizemi potýkají pravidelně (USA, Japonsko), a příručku organizace HelpAge International, dlouhodobě se věnující problematice stárnutí a boji proti ageismu. U daných materiálů doporučujeme zvážení jejich adaptace pro české prostředí, v němž jsou stávající příklady dobré praxe především lokálního charakteru. Závěrem naznačujeme bariéry, které mohou bránit v implementaci potřebných opatření, a otevíráme otázku širších debat o etických a lidskoprávních souvislostech ochrany života ve vyšším věku.

Klíčová slova: záchranné složky; stárnoucí populace; přírodní katastrofy

Abstract

There is an unprecedented increase in the number of older people in the world's populations, including the Czech Republic. This increase is also reflected in an increase in the proportion of older people among the clients of the Integrated Rescue System (IRS), whose impact is caused by individual crises (falls, missing persons), medium and large-scale (e.g. associated (not only) with climate change - tornadoes, floods, pandemics, etc.). International studies show that crises affect the older persons particularly severely. While a physically and cognitively healthy older adults with an active social network is exposed to risks during crises similar to the rest of the population, a frail, socially isolated and homebound older adult becomes extremely vulnerable. However, emergency services in the Czech Republic lack a unified methodology to ensure, reinforce and implement age-friendly services and interventions in times of crisis.

Our paper aims to begin to highlight this problem by naming the main areas of the age-friendly approach and points out selected examples of inspirational praxis. We present two

manuals from countries that regularly face crisis (USA, Japan), and a handbook from HelpAge International, an organization dedicated to addressing ageing and fighting ageism. We recommend considering the adaptation of these materials for the Czech context, where existing examples of good practice are primarily of a local nature. In conclusion, we indicate the barriers that may prevent the implementation of necessary measures, and raise the question of broader debates on ethical and human rights aspects of protecting life in older age.

The paper is presented as part of the sub-project of the National Institute for Research on Socioeconomic Impacts of Diseases and Systemic Risks SYRI (LX22NPO5101), which deals with interdisciplinary research on society with regard to new social, demographic, environmental and health risks.

Keywords: rescue systems; ageing population; natural disasters

Grantová podpora / Funding: Tato práce vznikla v rámci projektu „Národní institut pro výzkum socioekonomických dopadů nemocí a systémových rizik SYRI“, č. LX22NPO5101, financovaného Evropskou unií – Next Generation EU (MŠMT, NPO: EXCELES), a jeho interdisciplinárního dílčího projektu „Efektivita zdravotního systému“ (<https://www.syri.cz/vyzkum/efektivita-zdravotniho-systemu>).

Stárnutí populace, které by v České republice mělo kulminovat mezi lety 2050 a 2060 a dosáhnout až na úroveň 30 % seniorů ve věku 65 let a starších (ČSÚ, 2018), mezi jiným přináší i kontinuální nárůst počtu a podílu starších lidí mezi osobami, s kterými přicházejí do styku složky Integrovaného záchranného systému. Hasiči, policie, záchranáři, ale i armáda, místní samospráva a řada dalších aktérů⁶ tvoří širokou síť služeb ochrany

zdraví a majetku (dále jako Integrovaný záchranný systém, IZS) a jsou součástí tzv. první linie (angl. *first responders; emergency services*), která se vyrovnává s dopady různého typu krizí. I ty mají tendenci globálně i lokálně narůstat co do počtu i rozsahu v důsledku hlubokých environmentálních i společenských změn, a to včetně té demografické. Vystává však otázka, nakolik jsou složky IZS podporovány v přípravě na demografickou změnu a v uplatňování přístupu tzv. každému věku přátelských služeb (angl. *age-friendly*). Koncept věkové přátelskosti je jedním z klíčových programových pilířů Světové zdravotnické organizace (WHO), který staví na předpokladu, že zdraví a životní pohodu určují nejen geny a osobní vlastnosti, ale také fyzické a sociální prostředí, ve kterém žijeme, a rozmanitost, dynamičnost a měnící se starší lidé a jejich prostředí mají ve vzájemné interakci „neuvěřitelný potenciál umožnit nebo omezit zdravé stárnutí“

⁶ Integrovaný záchranný systém (IZS) je efektivní systém vazeb, pravidel spolupráce a koordinace záchranných a bezpečnostních složek, orgánů státní správy a samosprávy, fyzických a právnických osob při společném provádění záchranných a likvidačních prací a přípravě na mimořádné události. Základními složkami jsou Hasičský záchranný sbor (typicky také nositel koordináční role), jednotky požární ochrany zařazené do plošného pokrytí kraje jednotkami požární ochrany, poskytovatelé zdravotnické záchranné služby, Policie ČR. Mezi ostatní složky IZS, které poskytují při záchranných a likvidačních pracích plánovanou pomoc na vyžádání, pak patří vyčleněné síly a prostředky ozbrojených sil, ostatní ozbrojené bezpečnostní sbory, ostatní záchranné sbory, orgány ochrany veřejného zdraví, havarijní, pohotovostní, odborné a jiné služby, zařízení civilní ochrany, neziskové organizace a sdružení občanů, která lze využít k záchranným a likvidačním pracím (vymezeno Zákonem č. 239/2000 Sb.; viz též:

<https://www.hzscr.cz/clanek/integrovaný-zachranný-system.aspx>).

(WHO, 2023). V tomto příspěvku argumentujeme, že složky IZS jsou klíčovými aktéry v tomto široce definovaném fyzickém a sociálním prostředí a jejich role „první linie“ je z pohledu společnosti přátelské pro každý věk neblaze opomíjena a nedostatečně rozvíjena. V textu níže proto shrneme vybrané příklady zahraničních materiálů, které nabízejí návody, jak budovat věkovou přátelskost v řešení různých typů krizí ve smyslu vyšším věkem informovaných doporučení pro zajištění základních potřeb populací ve specifickém riziku křehkosti v důsledku vyššího věku. Na obecné rovině chceme přispět k hojnějšímu využívání přístupů věkového mainstreamingu ve smyslu systematického přinášení hlediska věku a životní dráhy (Vidovičová & Gregorová 2007⁷) do nastavování jinak velmi funkčních a profesionalizovaných procesů ochrany zdraví a majetku. Než se k těmto příkladům dostaneme, abychom následně vydefinovaly jejich klíčové rysy jako svébytná doporučení, shrneme zde v úvodu základní analytické úvahy o fenoménu prolínání krizí a stárnutí a za pomoci ad hoc vybraných příkladů se pokusíme ilustrovat jejich závažnost.

Definice krizí

Krize, jejichž řešení (a v jistých ohledech i prevence) se složky IZS účastní, lze rozdělit na mikro, mezo a makro, resp. krize „individuální“ (pohřešované osoby, domácí násilí a týrání, úrazy), krize středního dosahu/rozsahu (lokální; požár, tornádo, záplavy, zemětřesení, migrace, vlny veder, extrémně nízké teploty v zimních obdobích) a krize velkého rozsahu/dosahu (multi-lokální, národní, globální; covid-19 a jiné epidemiologické

krize, válečné konflikty, humanitární katastrofy). Prizmatem seniorské populace je pak lze rozdělit na krize, které se týkají seniora/seniorky a nastávají v důsledku rizika snižování fyzické a kognitivní zdatnosti jedince (seniorův stav je v přímé souvislosti s vyvalenou situací), a krize, v nichž je křehkost seniora či seniorky významným faktorem, zvyšujícím riziko úmrtí, ohrožení zdraví a kvality života či prohloubení multidimenzionální sociální exkluze (zdroje krize jsou vůči seniorovi externí). K těm, kterým se v dalším textu věnujeme především, patří zejména krize v souvislosti s klimatickou změnou, nárůstem průměrné globální teploty a výskytem extrémních klimatických jevů (Ebi et al., 2021). Z nedávných lokálních příkladů vzpomeňme na tornádo, které na sklonku června roku 2021, tedy v době třetí vlny pandemie covid-19, postihlo několik obcí na jižní Moravě, včetně velkého domova pro seniory v Hodoníně, kdy bylo nutné zajistit evakuaci a relokační zhruba 130 starších osob. Mediální ohlasy si všimaly absence krizových plánů a velmi nízké úrovně přípravy na krize podobného rozsahu.

Za klíčový problém považujeme fakt, že tyto krize postihují seniory a seniorky disproporčně (Kwan & Walsh, 2017). Během vlny veder v Chicagu roku 1995 byly tři čtvrtiny obětí starší 65 let (Klinenberg, 2002). Až 70 % obětí hurikánu Katrina v roce 2005 byli lidé starší 60 let, přestože tvořili pouhých 16 % populace (Wilson, 2006). Podobná situace nastala v Japonsku roku 2011, kdy osoby 65 let a více sice tvořili asi 23 % populace, ale během zemětřesení a následné vlny tsunami bylo více než 60 % obětí v této věkové skupině, obdobně jako v případě fatálních obětí tajfunu Haiyan v roce 2013 na Filipínách. Zde seniorské oběti (60+) tvořily téměř dvě pětiny lidí zabitých

⁷ Zdroj:

https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_232.pdf

tajfunem, i když populační podíl seniorů v nejhůře postižených oblastech činil pouze 8 % (Kulcsar, 2013). Příkladem z poslední doby v českém prostředí je vyšší podíl zemřelých starších osob v pandemii covid-19 (ČSÚ, 2022).

Věk sám o sobě však není jediným faktorem, který zvyšuje zranitelnost starších lidí. Mezi další proměnné patří například chronická onemocnění často spjatá s vyšším věkem (diabetes, kardiovaskulární onemocnění nebo Alzheimerova choroba); nutnost používat pomůcky umožňující mobilitu nebo usnadňující zraková či sluchová postižení; dále například pravidelné užívání léků (Gibson & Hayunga, 2006). Výši a intenzitu rizika ovlivňují také sociodemografické a psychosociální faktory, například sociální síť seniora či seniorky, místo jejich pobytu nebo schopnost řídit automobil (Gibson & Hayunga, 2006). U starších lidí je také menší pravděpodobnost, že dostanou varování před krizí včas a že budou ochotni se evakuovat, čímž se zvyšuje riziko smrti v přímém důsledku události (Cherry et al., 2008). Jak zmiňuje Brown et al. (2012, s. 160), zatímco fyzicky a psychicky zdravý senior s aktivní sociální sítí je během krize zranitelný obdobně jako zbytek populace, křehký, sociálně izolovaný a na domov vázaný senior či seniorka se stává extrémně zranitelným/zranitelnou. Zranitelnost a riziko poranění, vzniku post-krizových problémů a smrti se dále zvyšuje, má-li senior/ka fyzické či kognitivní postižení (Maltais, 2019). Jelikož podíl křehkých a zranitelných seniorů vzrůstá, je nutné, aby je klíčoví aktéři uznali jako samostatnou skupinu se specifickými potřebami, pro niž musí být vyvinuty a implementovány cílené strategie a postupy, jak se připravit na krizi, jak jí čelit a jak se po ní znovu zotavit (Fernandez et al., 2002). Přesto z některých studií vyplývá, že stakeholdeři

v případě krize počítají buď se soběstačností starších lidí (Astill & Miller, 2017), anebo spoléhají na jejich aktivní sociální síť v podobě rodiny či komunity (Brown et al., 2012). Tyto předpoklady jsou nicméně sporné, protože ani věcná existence dalších osob v okolí seniora či seniorky není vždy nutně spolehlivým indikátorem absence sociálního vyloučení a exkluze (Kuypers & Trute, 1978).

Příklady inspirativní praxe

Ze zahraničí, zejména ze států pravidelně se potýkajících s přírodními katastrofami typu tornáda, tajfuny, záplavy či zemětřesení, si lze vzít několik příkladů dobré praxe a zvážit jejich adaptaci pro české prostředí. Globálně působící nevládní organizace HelpAge International, která se dlouhodobě věnuje problematice starších lidí, boji proti ageismu a diskriminaci, pravidelně vydává publikace zaměřené na seniory a seniorky v krizích. Jednou z nich je také příručka *Older people in emergencies - Identifying and reducing risks* (HelpAge, 2012), určená pro humanitární pracovníky a krizové manažery. Publikace systematicky popisuje různé druhy rizik, jež definuje jako potencionální důsledky krizí, a současně k nim nabízí klíčová opatření, která lze přijmout či adaptovat. Publikace je rozdělena do celkem devíti okruhů, přičemž první část je zaměřena na obecná rizika, například zhoršení už existující marginalizace či exkluze. Následující oddíly se postupně věnují šířeji pojatým tématům ochrany (od nemožnosti opustit domov až po riziko exkluze z komunitních přístřešků), potravin a nepotravinového zboží (od nezařazení do seznamu pro potravinové přídělky po nedostatek oblečení a přikrývek), úkrytů a přístřešků (od jejich nedostupnosti po nutnost být mezi cizími lidmi), hygieny a výživy (od nezařazení do systému distribuce vody po

problémy s podvýživou) a konečně zdraví a zotavení se (od rizika vyšší náchylnosti k nemocem či zraněním po nemožnost vydělat si na živobytí). Vzhledem k tomu, že je příručka určena klíčovými aktéry, v doporučených opatřeních se často poukazuje na nutnost systematického sběru dat o starších lidech a zejména jejich aktivního zapojení v plánování. Na konci je publikace opatřena seznamem odkazů na další užitečné zdroje a organizace.

Americký Červený kříž má na svých webových stránkách sekci věnovanou pohotovostní připravenosti starších osob, v níž lze mimo jiné nalézt také příručku *Disaster Preparedness For Seniors By Seniors* (American Red Cross, n. d.). Jejimi autory jsou senioři, kteří při sněhové bouři v New Yorku zažili dvoutýdenní výpadek proudu. Třiadvacet stran dlouhá příručka zahrnuje celkem tři části. První část je věnovaná přípravě na krizi a obsahuje zejména praktické tipy, například jak si dopředu nachystat takzvaný *disaster kit* (soubor věcí, které by měl senior či seniorka mít připravené v případě krizového stavu) včetně jeho variací pro chladné a horké podnebí. Dále popisuje, jak si sestavit (evakuační) plán zahrnující nejen komunikaci s rodinou a přáteli, ale také zajištění pomůcek (chodítko, invalidní vozík, naslouchátko) nebo domácích zvířat. Druhá část se zaměřuje na již nastalý krizový stav a nabízí doporučení jak pro případy, kdy musí senior/ka zůstat doma (mít dostatek jídla a vody na týden až dva), tak pro případy, kdy je nutná evakuace. Dále příručka ve stručných bodech komentuje, co (ne)dělat bezprostředně po katastrofě, jak postupovat v případě požáru či nefungující elektřiny. V neposlední řadě také varuje před nebezpečím takzvaných šmejdů, kteří by mohli nastalé situace využít, a neopomíjí ani emoční a psychické dopady

krize. Manuál zakončuje stránka s užitečnými webovými odkazy, po níž následuje prázdná dvoustrana pro poznámky dotyčné/ho seniora/seniorky. Celá příručka je rovněž proložena kontrolními odškrtačnými seznamy a obsahuje dost místa pro vlastní poznámky. Je samozřejmě přátelská i pro osoby se smyslovými omezeními, má velké a dostatečně kontrastní písmo, nerušené designem podkladových obrázků či grafiky, které by snižovaly čitelnost materiálu a jsou nezdůvodněně využívány v informačních dokumentech české provenience. Pozitivní je i samotný fakt, že se na přípravě materiálu podíleli právě starší lidé, jejichž hlasy nebývají brány v potaz (HelpAge, 2012).

Věku přátelskou metodiku má např. Japonsko nastavenou na celostátní úrovni, která je následně přejímána do regionů, měst a obcí (viz např. Fukuoka, 2021). V rámci evakuačního manuálu (obr. 1) je uvedeno pět stupňů rizika: od nejnižšího, kdy je doporučeno sledovat základní informace pomocí sdělovacích prostředků, po nejvyšší stupeň 5, kdy již není možná evakuace a jsou vydána pouze doporučení na základní záchranu života. Při ohlášení 2. stupně, představujícího výstrahu před silným deštěm/povodněmi, je nutné zmapovat evakuační místa a trasy a stanovit následný postup. V bodě 3 evakuačního manuálu je nastavena přednostní evakuace starších osob a osob s disabilitou. Nejedná se o pozitivní diskriminaci, ale vědomé vybudování dostatečného intervenčního prostoru tam, kde evakuace může být technicky nebo časově náročnější. Teprve po evakuaci této skupiny přichází 4. stupeň s pokynem k evakuaci zbytku obyvatelstva, následovaný již zmíněným pátým stupněm označujícím bezprostřední nebezpečí.

Obrázek 1.

Zdroj: https://www.bousai.go.jp/oukyu/hinanjouhou/r3_hinanjouhou_guideline/img/poster1.jpg

Inspirativní praxe v ČR

Přestože v České republice jednotná obdoba výše zmíněných příruček chybí, jako dobrý příklad lze uvést leták pro obce (obr. 2) vydaný v roce 2020 v reakci na pandemii covid-19. Za jeho vznikem stojí projekt „Senioři v krajích: Implementace politiky stárnutí na krajskou úroveň“ (MPSV) v rámci své působnosti přenosu strategie přípravy na stárnutí do stávajících dokumentů krajů a podpory jejich plnění (Senioři v krajích, n. d.). Leták nazvaný *Doporučená opatření (nejen) pro seniory na obcích v krizové době* má formu odškrtnávacího seznamu, přičemž položky vždy dále rozvíjejí otázku „Máme zajištěno?“. Krizový management, respektive starostové, pro něž je leták určen, dostávají do rukou zjednodušený návod, co vše by mělo být v případě krize zařízené a připravené. Seznam pokrývá podobné oblasti jako výše zmíněná příručka *HelpAge International*, na rozdíl od ní však leták nenabízí řešení a tipy v

podobě klíčových opatření. Kromě zajištěného krizového štábu, čítajícího experty, dobrovolníky a aktivní seniory, se další kategorie zabývají také podporou a ochranou pracovníků (včetně například vytvoření skupin pro hlídání dětí), zajištěním potravin, ochranných pomůcek, lékárenských produktů (včetně možnosti e-receptů), finanční a psychosociální podpory (včetně sociálního a psychologického poradenství pro seniory), zapojení dobrovolníků a využití komunitní svépomoci (včetně monitorování pohybu tzv. „šmejdů“), možností spolupráce s dalšími subjekty včetně organizací specializujících se na práci s osobami s různým druhem postižení (například Sdružení dobrovolných hasičů, Český červený kříž, ale také místní knihovny, obchody a neziskové organizace) a pokrytím terénních zdravotnických a sociálních služeb (zahrnujících například zajištění komunikace mezi registrovanými a soukromými službami a její online formy

v pobytových zařízeních). Nejvíce položek obsahuje část *Komunikace nejen se seniory*, v níž jsou mimo jiné zmíněny i aspekty věkové přátelskosti komunikace, jako např. „Používáme na text letáků pro seniory bezpatkové písmo typu Arial a

velikost minimálně 14.“ Podobně jako předchozí příklady ze zahraničí je i tento leták zakončen zdroji a internetovými odkazy, z nichž mohou stakeholderi při tvorbě vlastních metodik vycházet.

Obrázek 2.

MPSV leták pro obce – seznam pro krizové řízení

DOPORUČENÁ OPATŘENÍ
(nejen) pro seniory na obcích v krizové době

MÁME ZAJIŠTĚNO?

Krizový štáb /centrum pomoci

- Setování funkčního krizového štábu?
- S odborníky?
- S dobrovolníky?
- S aktivními seniery?
- Webináře on-line? Pro samosprávu? Pro občany?

Podpora a ochrana pracovníků

- Chráníme vlastní pracovníky na obci a celý krizový štáb testy a dostatkem ochranných pomůcek?
- Hledáme za námi případný „zástup“?
- Testujeme sady, vlastní oděbné místy?
- Využíváme dezinfekci veřejného prostoru a služebních aut?
- Nepř. infrahrompy, tepločerné, ozonové čističe apod.
- Máme vytvořené dětské skupiny pro pracovníky? MŠ? ZŠ? Doučování?
- Pro IZS, lékaře, zdravotníky, pracovníky v sociální oblasti, prodávče, lékárníky apod.

Zajištění stravování

- Máme vlastní zajištění obědů a nástrupu pro seniory a ohrožené skupiny, lidé v karanténě?
- Stravování pro zaměstnance obecního úřadu, pro pracovníky pomáhajících profesí, pro složky IZS, dobrovolníky? Nákupy? Roznos nákupu?

Zajištění léků a lékárenských produktů

- Řešení e-receptů?
- Jedno telefonní číslo pouze na dobrovolníky do lékárníků
- k možnosti zaslání a vyzvednutí e-receptů?
- Dobrovolníky pro balení léků?
- Receptička léků?

Spolupráce

- Podpora spolupracujícím subjektům, spolupracovníkům, kolegům? Čiastníma je, dáváme jim nějakou ocenění? Psychosociální podpora? Například: Sdružení dobrovolných hasičů, místní knihovny, místní obchody, Český červený kříž, Charita, dobrovolnické organizace a jiné neziskové.
- Spolupráce s místní/krajskou organizací pro osoby se sluchovým a zrakovým postižením? Tělesným postižením? Psychiatrickým postižením? Převazy?

Finanční podpora

- Jako schéma finanční podpory partnerů pomůček?
- Využíváme možnosti podpory z některých sondačních fondů? Využíváme vyznané krajské projekty kraje či místních občanských skupin?
- Máme vyřazen systém plateb občani v hotovosti: za nákupy, za platby slůženek, případně vyzvednutí hotovosti z bankomatů?
- Tiskopisy pro „evidovaný dluh obcí“?
- Vyrovnaní s obcí pečují na základě potvrzení?

Dobrovolníci a sousedská výpomoc

- Mapujeme nabídku a poskytnutí pomoci v obci?
- Napojení na web dobrovolnické organizace s přehledem ORP či kraje? Popř. vlastní jednoduše web? Obce s podporou a nabídkou pomoci?
- Telefonní linka na obci pro přihlášení dobrovolníků?
- Motivaci občani k nabídce sousedské výpomoci? Například pro malé opravy v bytě, výměnu závoňek, modla v koupelně? Jsou „prověření“? Evidování?
- Hledání dobrovolníků z řad studentů, z řad odborníků?
- Natou identifikaci dobrovolníků pro seniory? Průkazka.
- Monitorování pohybu cizích osob tzv. „smajdl“ o známé postup“, jak jim zabránit k přístupu k seniorům?
- Koordinátor dobrovolníků pro pravidelný kontakt s dobrovolníky?
- I když pro ně nemáme momentální „zakázku“?
- Zástup za aktivní dobrovolníky?

Ubytování osob v karanténě

- Kde se mohou občani obrátit pro řešení pobytu v karanténě pokud nemohou být v péči domácnosti s ostatními?
- Pro osoby bez příslušenství?
- Možnost otevřené nechráněný pro osoby bez příslušenství nastup?

Ochranné pomůcky

- Uplatnění nanotechnologií při dezinfekci veřejných prostorů? Například zástěrek, tláčička na přechodech.
- Prostor jako sklad ochranných pomůcek? Např. nevyužitá kina?
- Využití nakoupených např. státních čistících, generátorů, pro dezinfekci školák, škol, úřadů, spolupracujících subjektů?
- Distribuce „balíčků pro seniory - ochranné pomůcky, létky a nápis Seniorskou občanku“?

Psychosociální podpora

- Adresní pomoci v rámci ORP?
- Sociální poradenství pro seniory na obci? Znají tuto informaci seniory?
- Zajištění 24hodinové linky pro seniory? Například poskytnutou z různých subjektů? Navázanou na občanské linky? Psychologické poradenství (nejen) pro občany, zejména seniory? Využití školských psychologů i pro občany, zejména seniory? Právda* občani v zábrmkách a trubčkách? Např. spolupráce s místní farností registrovaných církví? „Zdravé občanství“ pro rodiny a seniory? Možnosti pro náplň volného času on-line, výuku PC gramotnosti, Jak na Skype? Tip, jak se setkávat on-line? Komunikovat? Mezigenerační spojení pro tuto výuku a poradenství?

Zdravotnické a sociální služby, zejména terénní

- Pokrytí zdravotnickými službami v obci?
- Pokrytí sociálními službami v obci?
- Komunikaci s nimi? Sledujeme jejich kapacitní možnosti? Pomáháme jim?
- Máme zajištěné dobrovolníky do těchto služeb? Zástupy?
- Komunikaci např. tedy jak s registrovanými, tak neregistrovanými nebo soukromými službami?
- Podporu on-line komunikace v pobytových zařízeních? Například dostatečné množství tabletů?

Komunikace nejen se seniory

- Spesální info linka pro seniory?*, je viditelná stále na webu?
- Dostupný počet krizových čísel? na hlavní spojky (koordinátor dobrovolnické spoje)?
- Propojení čísel do virtuální ústředny?*
- Tick letáků pro seniory?
- Používáme na text letáků pro seniory bezpatkové písmo typu Arial a velikost minimálně 14?
- Vydávání místního Zpravodaje s týdnem, 14denním cyklem? Vyšší frekvence distribuce aktuálních informací?
- Aplikaci pro občany do „chytřích“ telefonů? „Mobilní rozhlas“? Zprávy obecního rozhlasu* v „bezdrátové podobě“ přímo v domácnostech seniory?
- Elektronická komunikace se seniory a jejich rodinnými příslušníky? Povinná doplnění* na obci? Využíváme metodickou podporu? Jednu důležitou osobu pro komunikaci se seniory (např. misionářem, vedoucí knihovny), toho, koho dlouhodobě znají? Komunikaci s osobami se smyslovým nebo psychologickým postižením? Přehledné šifry při komunikaci se seniory a osobami se sluchovým postižením? Připis na webu sdílaných hlásek?

1 Jak se on-line webové najde zde: <https://www.portalzostupitele.cz/Webinar>

2 Via zde: <https://www.ndacze-prameny.cz/cz/granty/aktualni-vyzyv.html>; <https://www.ndacze.cz/cz/vyhlasovano-grantovani.html>

3 Územní dluh a záznam k územnímu páři § 2053 a § 2054 zákona č. 89/2012 Sb., občanská zpráva

4 Tlačba webových stránek <https://www.webnode.cz/>

5 Právda <https://www.asociace-soa.cz/>

6 Via zde: <https://www.napomoc.cz/19-obcna-porucha-vyzyv.html>; <https://www.seniorskapolitikajmk.cz/46-seniorsko-obalka.html>

7 Územní dluh a záznam k územnímu páři <https://www.elpido.cz/linka-senioru>

8 <https://www.ziv90.cz/cz/asistence/senior-telefon>

9 <https://www.elpido.cz/cz/asistence/senior-telefon>

10 https://www.whitesoft.cz/content/sortiment/pdf/Letak_WhitePhone_CZ.pdf

11 https://www.whitesoft.cz/content/sortiment/pdf/Letak_WhitePhone_CZ.pdf

12 <https://www.klaropomaha.cz/index.php?id=16>

13 Informace zde: <http://www.bezdratovy-rozhlas.cz/>; <https://www.empire.cz/rozhlas/bazilicaz>

14 https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Sesit_socialni_proc_c_3.pdf/c60c2d1c-f09-8a0b-c34f-de01ae23309

Hasičský záchranný sbor ČR (HZS ČR) nabízí možnost osobám, které používají zvláštní způsob tísňového volání nebo je při jejich záchraně nutno uplatnit zvláštní pravidla a postupy, zaevadit se na speciální seznam vedený HZS ČR. Při příjmu tísňového volání od evidované osoby se operátorovi tísňové linky automaticky zobrazí specifické potřeby komunikace s danou osobou (např. neslyšící) nebo další závažné informace, díky kterým budou zasahující hasiči informováni o specifických potřebách této

osoby (např. transport osoby na vozíčku).⁸ (HZS JmK, n. d.). Oproti doporučením odborné veřejnosti však nejsou seniory s vyšším stupněm příspěvku na péči ani pečující explicitně vedeni v okruhu cílových skupin této služby⁹, byť je

⁸ <https://www.krizport.cz/rady/evidence-osob-se-specifickymi-potrebami>

⁹ Seznam cílových skupin: Osoby se sluchovým postižením. Osoby se závažnou poruchou řeči. Osoby nevidomé. Osoby v domácí péči, jejichž životní funkce jsou závislé na elektrickém zdravotnickém přístroji (př. elektrický plicní ventilátor, kyslíkový koncentrátor, elektrická zdravotnická odsávačka, domácí hemodialýza, mechanická srdeční podpora atd.). Osoby se

samozřejmě pravděpodobné, že množiny vyjmenovaných osob s postižením a osob ve vyšším věku se mohou částečně prolínat. V praxi se tak operátoři v případě volání křehkého osamělého seniora musí i nadále spolehnout na svoji intuici a odhad, jak náročný a specifický může daný zásah být. Služba však může být zajímavá zejména pro možnost vystupovat proaktivně a v případě známého ohrožení před ním varovat adekvátní formou komunikace.

I když se zde věnujeme především vybraným otázkám krizí středního a velkého rozsahu, můžeme jako inspirativní praxi uvést i zavedení Senior linky v Ostravě. Senior linka je od roku 2010 bezplatně poskytována osaměle žijícím seniorům ve věku 65 let a více a osobám s vážným zdravotním hendikepem. Jedná se o bezpečnostní zařízení s dvěma tlačítky. Stisknutím tlačítka umístěného u dveří ohlásí senior či seniorka pohyb podezřelé osoby, tlačítkem připevněným u krku nebo na ruce starší osoba signalizuje bezprostřední ohrožení zdraví či života (Městská policie Ostrava, 2016). Městská policie Ostrava (2023) vnímá senior linku jako úspěšnou, v roce 2022 vyjžděli strážníci k celkem 388 případům. Podle posledních dostupných informací z roku 2016 nicméně poptávka převyšuje nabídku a všechna zařízení senior linky jsou využívána, což pro žadatele znamená čekací lhůtu a činí je to zranitelnými.

Závěry

V této eseji jsme se snažily upozornit na problematiku seniorů a seniorek v krizích s cílem inspirovat k rozšíření úvah o

závažným omezením schopnosti pohybu (kvadruplegici, paraplegici). Osoby s porušenou kognitivní funkcí (demence) na doporučení lékaře. Osoby se závažnou psychiatrickou diagnózou na doporučení lékaře.

podpoře věkové přátelskosti integrovaného záchranného systému v ČR. Toho lze dosáhnout řadou cest, které zahrnují podporu vzdělávání profesionálů v systému IZS a na obcích v oblasti gerontologické gramotnosti, zvýšení frekvence a intenzity preventivních a osvětových aktivit směrem k seniorům a za jejich aktivní participace (nejen „pro seniory“, ale také „se seniory“), věkovým mainstreamingem stávajících i plánovaných opatření, politiky, postupů a strategií v celém systému IZS, včetně programů civilní ochrany. Otázka věkové přátelskosti složek IZS je v tomto kontextu zároveň i branou do širších debat o etických a lidskoprávních souvislostech ochrany života ve vyšším věku, stejně jako o specifických formách (prostorového) ageismu, na který narážíme při hledání vzájemných průniků např. mezi designem služeb pro seniory a jejich zajištění „pro případy“ a „v případech“ různých typů krizí, nouzových stavů, mimořádných situací a katastrof (např. úroveň zabezpečení domovů pro seniory a evakuačních cest pro případ požáru).

Nabízené příklady inspirativní praxe mohou být diskutovány co do kulturních, národních i lokálních specifik, a to jak z pohledu pravděpodobnosti výskytu daných rizik, tak co do nastavených systémů „first response“, ne všechny mohou být shledány (lehce či beze zbytku) přenositelné do prostředí ČR. Zahraniční studie např. uvádí funkci tzv. *disaster managera*, ale v ČR přesný ekvivalent krizového manažera pro katastrofy v tomto smyslu nemáme. Nejbližší je snad funkce starosty obce, v jehož pravomocích je například možnost zřídit krizový štáb jakožto poradní orgán.

Svébytnou výzvou je symbolické nastavení složek IZS jako „systému, který neselhává“, a v důsledku objektivní

expertní a informační nadmoci nad běžnými občany působí jako uzavřený. To může představovat bariéru vůči participativnímu nastavení filozofie *age-friendliness*, a čeká nás proto společenská debata, která by vedla ke konstruktivnímu narušení symbolické uzavřenosti, k destigmatizaci křehkosti plynoucí z nezamýšlených důsledků nastavených postupů (např. zmatený senior ve veřejném prostoru je vyhodnocen jako zdravotní problém, k jehož řešení je přivolána rychlá sanitka, která může problém řešit pouze převozem do nemocničního ošetření, i když se spíše jedná o problém bezpečnosti a potřeby postiženého seniora dostat se na jemu známou adresu, k informované pečující osobě). Abychom podpořily rozvoj procesů směrem k větší věkové přátelskosti, považujeme za užitečné se i do budoucna

zabývat sběrem inspirativní zahraniční praxe a s výsledky tohoto sběru vstupovat do veřejné diskuse. Přestože mediální tvář různého typu krizí je nezdánlivě právě tvář seniorská, paradoxně je problematika ochrany majetku, zdraví a života starších dospělých v různých krizích spíše neviditelná a mimo hlavní proud zájmu podle principu „*out of sight, out of mind*“ neboli „dokud se nic neděje, tak se nic neděje“. Kombinace bezprecedentního stárnutí populace a významných rizik plynoucích z environmentální krize nám však nedává mnoho času, jak být vůči dopadům tornád, záplav, požárů či epidemií o krok napřed, a to dříve, než do této vysoce zranitelné skupiny budeme patřit my sami.

LITERATURA

American Red Cross. (n. d.). *Disaster Preparedness For Seniors By Seniors*.

https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/Preparedness_Disaster_Recovery/Disaster_Preparedness/Disaster_Preparedness_for_Srs-English.revised_7-09.pdf

Astill, S., & Miller, E. (2017). „We expect seniors to be able to prepare and recover from a cyclone as well as younger members of this community“: Emergency management’s expectations of older adults residing in aging, remote hamlets on Australia’s cyclone-prone coastline. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 12(1), 14–18.

<https://doi.org/10.1017/dmp.2017.33>

Brown, L. M., Gibson, M., Elmore, D. L. (2012). Disaster behavioral health and older adults: American and Canadian readiness and response. In J. L. Framingham & M. L. Teasley (eds.), *Behavioral Health Response to Disasters* (s. 159–174). CRC Press, Taylor & Francis Group.

Český statistický úřad. (2022, 14. ledna). *Senioři v ČR v datech 2021*.

<https://www.czso.cz/documents/10180/142141241/31003421.pdf/9a7568fd-10f1-4e6e-bfb7-7a9001f6313c?version=1.17>

Český statistický úřad. (2018, 28. listopadu). *Věková skladba obyvatel Česka se výrazně promění*. <https://www.czso.cz/csu/czso/vekova-skladba-obyvatel-ceska-se-vyrazne-promeni>

Cherry, K. E., Galea, S., Silva, J. L. (2008). Successful aging and natural disasters: Role of adaptation and resiliency in late life. In M. Hersen & A. M. Gross (eds.), *Handbook of clinical psychology. Vol. 1: Adults* (s. 810–833). John Wiley.

- Ebi, K. L., Vanos, J., Baldwin, J. W., Bell, J. E., Hondula, D. M., Errett, N. A., Hayes, K., Reid, C. E., Saha, S., Spector, J., & Berry, P. (2021). Extreme weather and climate change: population health and health system implications. *Annual Review of Public Health*, 42(1), 293–315. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-012420-105026>
- Fernandez, L., Byard, D., Lin, C., Benson, S., & Barbera, J. (2002). Frail elderly as disaster victims: Emergency management strategies. *Prehospital and Disaster Medicine*, 17(2), 67–74. <https://doi.org/10.1017/S1049023X00000200>
- Fukuoka City. (2021, 21. května). *Evacuation Information (evacuation for the elderly, evacuation orders, securing emergency safety)*. <https://www.city.fukuoka.lg.jp/bousai/hinanword.html?fbclid=IwAR1reeSbWHmSOHaD6HIYUHRnhdD9J8t2BfQfLSWTo0wtyYCqTzxVJmbHoe4>
- Gibson, M. J., & Hayunga, M. (2006). *We Can Do Better: Lessons Learned for Protecting Older Persons in Disasters*. AARP.
- Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal*, 26, 91–108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
- Hasičský záchranný sbor Jihomoravského kraje. (n. d.). *Evidence osob se specifickými potřebami*. [https://www.hzscr.cz/clanek/sluzby-pro-verejnost-evidence-osob-se-specifickymi-potrebami.aspx?fbclid=IwAR09TfalxfUv4g9J9J6njx6Ti5DIqkV9Ckf1rObg2G7BU3V2uZrNSkqsK0](https://www.hzscr.cz/clanek/sluzby-pro-verejnost-evidence-osob-se-specifickymi-potrebami-evidence-osob-se-specifickymi-potrebami.aspx?fbclid=IwAR09TfalxfUv4g9J9J6njx6Ti5DIqkV9Ckf1rObg2G7BU3V2uZrNSkqsK0)
- HelpAge International. (2012). *Older People in Emergencies - Identifying and Reducing Risks*. <https://www.helpage.org/silo/files/older-people-in-emergencies--identifying-and-reducing-risks.pdf>
- HelpAge International. (n. d.). *Inclusive Humanitarian Action*. <https://www.helpage.org/what-we-do/humanitarian-action/>
- Klinenberg, E. (2002). *Heat Wave: A Social Autopsy of Disaster in Chicago*. University of Chicago Press.
- Kulcsar, A. (2013, 5. prosince). *Older People Disproportionately Affected by Typhoon Haiyan*. HelpAge International. <https://www.helpage.org/newsroom/latest-news/older-people-disproportionately-affected-by-typhoon-haiyan/>
- Kuypers, J. A., & Trute, B. (1978). The older family as the locus of crisis intervention. *The Family Coordinator*, 27(4), 405–411. <https://doi.org/10.2307/583444>
- Kwan, C., & Walsh, C. A. (2017). Seniors' disaster resilience: A scoping review of the literature. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 25, 259–273. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2017.09.010>
- Maltais, D. (2019). Elderly people with disabilities and natural disasters: Vulnerability of seniors and post trauma. *Journal of Gerontology & Geriatric Medicine*, 5(4), 1–7. <http://doi.org/10.24966/GGM-8662/100041>
- Městská policie Ostrava. (2023, 13. ledna). *Senior linka i nadále plní své poslání*. <https://mpostrava.cz/1323-senior-linka-i-nadale-plni-sve-poslani>
- Městská policie Ostrava. (2016, 29. prosince). *Senior linka*. <https://mpostrava.cz/caste-dotazy/senior-linky>
- Nishikawa-Pacher, P. (2022). Research questions with PICO: A universal mnemonic. *Publications*, 10(3), 21. <https://doi.org/10.3390/publications10030021>

Senioři v krajích. (n. d.). *Doporučená opatření (nejen) pro seniory na obcích v krizové době*.

https://seniorivkrajich.mpsv.cz/wp-content/uploads/2021/01/2020_Letak_obce.pdf

Wilson, N. (2006). Hurricane Katrina: Unequal opportunity disaster. *Public Policy & Aging Report*, 16(2), 8–13. <https://doi.org/10.1093/ppar/16.2.8>

WHO. (2023). *Age-friendly Environments*. World Health Organization.

<https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/age-friendly-environments>

STÁRNUTÍ 2023

**SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ
6. GERONTOLOGICKÉ MEZIOBOROVÉ KONFERENCE**

Praha, 2. – 3. února 2023

AGEING 2023

**PROCEEDINGS
6th GERONTOLOGICAL INTERDISCIPLINARY CONFERENCE**

Prague, Czech Republic
February 2 – 3, 2023

Editor:

Hana Horáková

May 2023

Konference byla uspořádána a tento recenzovaný sborník je vydán s podporou 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, Alzheimer nadačního fondu, Pražské vysoké školy psychosociálních studií, s.r.o. a Neurotrendu, z.s.

The conference and the proceedings are supported by the Second Faculty of Medicine Charles University, Alzheimer Foundation, Prague College of Psychosocial Studies, and Neurotrend, z.s., in the Czech Republic.

Za obsah veškerých textů nesou plnou zodpovědnost autoři.

Všechna práva vyhrazena. Zveřejněné informace mohou být dále použity za předpokladu úplného citování původního zdroje.

Editor: Hana Horáková ([ORCID 0000-0003-4192-1423](https://orcid.org/0000-0003-4192-1423))

Vydavatel / Publisher:

2. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, V Úvalu 84, Praha 5, 150 06

Second Faculty of Medicine, Charles University, V Úvalu 84, 150 06 Prague 5, Czech Republic

© 2023

ISBN 978-80-907347-4-6

ISSN 2695-110X

DOI 10.14712/9788090734746

Dostupný z / *To be retrieved from:*

https://www.konferencestarnuti.cz/files/Starnuti_2023_sbornik.pdf

Příklady citování příspěvku / *How to cite* (APA 7th):

Nedvědová, S., & Vidovičová, L. (2023). Senioři v krizích a otázka věkové přátelskosti složek integrovaných záchranných systémů. In H. Horáková (Ed.), *Státnutí 2023: Sborník příspěvků z 6. Gerontologické mezioborové konference* (s. 96-106). 2. lékařská fakulta Univerzity Karlovy. <https://doi.org/10.14712/9788090734746>

Schneiderova, M., & Mana, J. (2023). Leisure activities and SuperAging in women: Preliminary data. In H. Horáková (Ed.), *Ageing 2023: Proceedings of the 6th Gerontological Interdisciplinary Conference* (pp. 119-127). Second Faculty of Medicine, Charles University. <https://doi.org/10.14712/9788090734746>

Redakce / *Editing:* Hana Georgi, Hana Horáková

Obálka / *Cover page:* The image was created with the assistance of DALL-E 2.

OBSAH / CONTENT

Úvodní informace / Introduction	6
Soutěž / Competition	7
Vědecký výbor / Scientific Committee	8

FULLTEXTS

Zdeňka BRAUMOVÁ, Pavel KLIMENT VÝZNAM KNIHY V SENIORSKÉM VĚKU THE MEANING OF A BOOK IN THE SENIOR AGE		9–16
Oldřich ČEPELKA INDIVIDUÁLNÍ INDEX AKTIVNÍHO STÁRNUTÍ AN INDIVIDUAL INDEX OF ACTIVE AGEING		17–27
Eva FERRAROVÁ, Marcela PETROVÁ KAFKOVÁ, Tereza KROUŽKOVÁ VÝZNAM JÍDLA VE VYŠŠÍM VĚKU MEANING OF FOOD IN OLDER AGE		28–37
Hana GEORGI, Zuzana TICHÁ DEVELOPMENTAL TASKS QUESTIONNAIRE FOR SENIORS: CZECH ONLINE SURVEY DOTAZNÍK VÝVOJOVÝCH ÚKOLŮ PRO SENIORY: ONLINE ŠETŘENÍ V ČESKU		38–50
Marek HÁŠA TŘÍŠTĚNÍ TABU VYJADŘOVÁNÍ A PROŽÍVÁNÍ SEXUALITY V DOMOVECH PRO SENIORY POMOCÍ VIRTUÁLNÍCH STŘÍPKŮ BREAKING THE TABOO OF EXPRESSING AND EXPERIENCING SEXUALITY IN NURSING HOMES WITH VIRTUAL REALITY CONTENT		51–61
Simona KRAKOVSKÁ, Petra BRANDOBUROVÁ KOGNITIVNĚ ŠTAŽNOSTI V KONTEXTE AFEKTIVNÝCH A OSOBNOSTNÝCH FAKTOROV SUBJECTIVE COGNITIVE COMPLAINTS IN THE CONTEXT OF AFFECTIVE AND PERSONALITY FACTORS		62–83
Markéta MACHOVÁ, Monika BROŽOVÁ, Robert HOFFMANN, David SEDLÁČEK BALANCE EXERCISES FOR SENIORS WITH VIRTUAL REALITY SUPPORT: PILOT STUDY BALANČNÍ CVIČENÍ PRO SENIORY S PODPOROU VIRTUÁLNÍ REALITY: PILOTNÍ STUDIE		84–95
Světлана NEDVĚDOVÁ, Lucie VIDOVIČOVÁ SENIORI V KRIZÍCH A OTÁZKA VĚKOVÉ PŘÁTELSKOSTI SLOŽEK INTEGROVANÝCH ZÁCHRANNÝCH SYSTÉMŮ OLDER PERSONS IN EMERGENCIES, DISASTER AND OTHER TYPES OF CRISIS AND THE AGE-FRIENDLINESS OF INTEGRATED RESCUE SYSTEMS		96–106
Petr NOVÁK, Matěj ŠTULA UNIVERZÁLNÍ PLATFORMA ZEJMÉNA PRO KOGNITIVNÍ TESTY A CVIČENÍ UNIVERSAL PLATFORM ESPECIALLY FOR COGNITIVE TESTS AND EXERCISES		107–118